

Hrant kimdi, tarihî misyonu neydi

Baskın Oran

1994 veya 95 olabilir, Mülkiye'deyim, bir telefon geldi: "Ben İstanbullu işadamlarından **Fırat Dink**. Gazetede yazınızda biz Ermenilerin dilini savunmuşsunuz, çok teşekkür etmek için telefon ediyorum" dedi ve ses titremeye başladı. Zaten sulugözlüyümdür, ben de dayanamadım...

Daha buradan, başlıktaki iki sorudan en az birincisinin erken cevabı ortaya çıkıyor: Hrant duygu dolu bir adamdı, Ermenilerin insan haklarını savunuyordu.

***

İlk İstanbul'a gidişimde evinde yemekteyiz, kimliğinin çok önemli başka bir unsurunu yakaladım. Bütün Anadolu evleri gibi onların evine de terlik giyilerek giriliyordu ve Rakel tam bir halilibrahim sofrası kurmuştu: Hrant bir **Anadolu Ermenisi** idi.

Yıllar sonra, tanımadığımız İstanbullu bir Ermeni aileyle Bodrum'da konuşuyoruz, kadın kalkıp dedi ki: "Hrant Dink'in cenazesi çok kalabalıkmış, öyle mi?" Dondum kaldım. O zaman daha iyi anladım İstanbullu Ermeni ile Anadolu Ermenisi farkını.

Bu farkı anlamadığım dönemdeyim, hatta Ermeni okullarında Ermenicenin yasaklanmasını kınayan yazı yazmışım ama Ermeni meselesinden haberim yok, Hrant'a diyorum ki "Yahu, şurada bir avuç adamsınız, niye Mesrob'la didişiyorsunuz, üstelik aynı okuldansınız". Henüz anlamıyorum ki Mesrob Ermeni patriği olarak **İstanbul'un** temsilcisidir, Hrant **Anadolu'nun**.

***

Şunu söylemek istiyorum: İstanbul Ermenileri, istisnalar hariç, bir bütün olarak Osmanlı'ya tamamen entegre idiler ve hatta zanaat ve sanatta ülkenin temel direği idiler. 1915 felaketini neredeyse zararsız atlattılar.

Ama Anadolu'dakiler, Anadolu'nun o en komple medeniyetiyle birlikte yok edildiler. Sağ kalabilenler zamanla İstanbul'a kapağı atmak suretiyle bugüne gelebildiler. İşte **Malatyalı Hrant** onlardan biriydi ve onların temsilcisiydi. Dolayısıyla, neler çektiklerini iyi biliyordu.

Ama kuru kuruya etnik temsilci değil. Aynı zamanda **yokluk çekenlerin** temsilcisi olarak gerçek bir **solcu** idi. İstanbul Ermenilerinden bir farkı da bu idi.

Ayrıca, fevkalade önemli, Anadolu'nun cilalanmamış doğal samimiyetine sahipti. Bu samimiyet, bu içtenlik, bu sınıfsal konum, en maganda Türk ırkçısına bile bazı şeyleri anlatabilmesine imkan verdi.

***

Hrant bir şey daha biliyordu: Yaklaşık 1850'den beri perişan edilmekteydiler ama, Anadolu Ermenilerinin **SİSTEMATİK** olarak etno-dinsel temizliğe uğratılmasının Batılı müdahalesi tarafından tetiklediğini.

Burada bir ufak parantez açayım:

Hrant'ın, uluslararası politikanın şu korkunç teknik ayrıntısını bilip bilmediğini bilmiyorum çünkü hiç konuşmadık, o zaman ben de bilmiyordum zaten:

Bu etno-dinsel temizliğin vahim kilometre taşı, Ermeniler konusunda yarım yüzyıl boyunca reform yapmayı reddetmek yüzünden Rusya'yla yapılmak zorunda kalınan 8 Şubat 1914 Yeniköy Antlaşması idi.

Osmanlı'yı Ermeniler konusunda Rusya'ya karşı sorumlu kılan 1878 Ayastefanos Md. 16'yı (Rusya'yı fazla güçlü kıldığı için) kendisi açısından tehlikeli bulan ve aynı yıl yaptırdığı Berlin Antlaşması Md. 61 sonucu Osmanlı'yı Müttefikler'e karşı sorumlu hale getiren İngiltere, artık Almanya korkusundan Rusya'ya yanaşmış ve Osmanlı'nın sorumluluğunu tekrar Rusya'ya geri döndüren Yeniköy'e yeşil ışık yakmıştı.

Bu antlaşma Anadolu'nun üçte birini 2 Avrupalı müfettişin yönetimine bırakıyor, Rus sınırına bitişik biçimde bir "devlet içinde devlet" kuruyordu. Askerlerine postal bulamayan İttihatçıların Birinci Dünya Savaşına girmelerinin sebebi, bu antlaşmayı uygulatmamak ve savaş ortamından yararlanarak Yeniköy'ün "konusunu" yani Ermenileri ortadan kaldırmak idi. Parantezi kapatıyorum.

***

Geriye dönelim, Hrant büyük olasılıkla 1914 Yeniköy'ü bilmiyordu. Ama Batılı müdahalesinin yarattığı sonucu çok iyi biliyordu. Batılılar önce Ermenilere arka çıkmış, sonra hiçbir şey yapmayı seyretilmişlerdi. Onun içindir ki Hrant, çok sayıda devletin ve uluslararası örgütün aldığı soykırım kararlarından hiç hoşlanmıyordu.

Kanada'dan Avustralya'ya Diaspora'dan hep şunu duydum: "Onunla tanışana kadar farklı düşünüyordum. Ama '**Sizin için hangisi önemlidir; Türkiye'nin soykırımı kabul etmesi mi yoksa demokratikleşmesi mi?**' deyişi beni değiştirdi". Hrant tüm dünya Diasporasını dolaşıp konuştu. Bu çok zor bir işti çünkü soykırım terimi hem Türkler hem Ermeniler için tabuydu: Türkler **duydukları** zaman, Ermeniler **duymadıkları** zaman kulaklarını otomatik kapatıyorlardı.

Ermeni tasarılarından hoşlanmıyordu ama, korkunç acılar yaşamış Anadolu Ermenilerinin temsilcisi olarak, Türkiye'nin 1915'i inkar etmesi de kahrediyordu Hrant'ı. Onun için şunu dedi: "**Paris'teki Concorde Meydanına gidip bir taşın üstüne çıkacağım, 'Soykırım olmamıştır!' diye bağıracağım. Ondan sonra Ankara'nın Kızılay Meydanına gideceğim, bir taşın üstüne çıkacağım ve 'Soykırım olmuştur!' diye bağıracağım**".

***

Hrant'ın tarihî misyonunu özetleyeyim:

Birinci kanat; Türkleri etkiledi. Bu konuda korkunç biçimde şartlandırılmış olan Türkiyeliler 1915'i şok geçirerek öğrendiler sonunda. Bir çoğu sinir olsa da. Bana ettiği ilk telefon bunun parçasıydı. Agos projesi bunun ana adımıydı; Türkiye intelligentsiasıyla gönül bağı kurarak Türkiye'ye entegre olmanın aracıydı. Gazete bunu, Türkçe yayınlanması sayesinde başardı. Ama unutulmamalı, gazetenin önce 3, sonra 4 sayfası da Ermenice yayınlanıyor ve asimile olmayı reddetmeyi simgeliyordu.

İkinci kanat; Türkiye Ermenilerini etkiledi. 1915'in acıları üstüne; Gayrimüslimlere “yabancı” diyen Yargıtay kararlarının yayınlandığı, üstelik bir de ASALA cinayetleri ortamında tamamen kendi içine kapanan Türkiye Ermenilerini o iğneli fıçıdan, o manevi gettodan çekip çıkardı ve onlara **özgüven** verdi.

Onun üzerine, muazzam bir Ermeni rönesansı başladı İstanbul'da. O kadar ki, sonunda, Rum ve Süryani cemaatleri de bundan etkilendiler ve tekrar görünür oldular. Bunun yanı sıra, Anadolu'nun ücra köşelerinde gizli Ermeni olarak kalmış insanlar Ermeni olduklarını söylemeye ve hatta tekrar vaftiz olmaya başladılar.

Üçüncü kanat; Diaspora'yı etkiledi, çok yönlü düşünmesini sağladı. Zor iş idi. Agos'ta 07.11.2003 ile 14.05.2004 arasında Diaspora'ya yönelik 8 parçalık bir dizi yayınladı. Orada, Ermeni kimliğinin sağlığını çeşitli ülkelerin soykırım'ı kabul edip etmemesine bağlamamayı öneriyordu. İstiyordu ki Diaspora artık soykırım'ı bir seçilmiş travma (*chosen trauma*) olarak kullanmaktan vazgeçsin, kimliğini olumlu unsurlar üzerine kursun. Hrant'dan sonra Diaspora çok değişti. Aynen Türkler gibi.

***

Bütün çabası, iki halkı birbirine yaklaştırmaktı. O ortamda bunu yapabilecek tek insandı. Zaten onun için öldürüldü. Bu açıdan katillerin hesabı maalesef “rasyonel” idi...

Ama öldürülünce bir aziz haline geldi, oluşan toplumsal tepki onun başlattığı süreci dünya kitlelerine yaydı, Hrant'ın anısı bir deniz feneri oldu.

Tarihî misyonunu, Agos ve Hrant Dink Vakfı başta olmak üzere, vicdanlı ve akıllı insanlar yükselterek sürdürüyor. Artık durdurulamaz.